

**МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРНИНГ КОГНИТИВ ЎЙИН СОҲАЛАРИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ**

Бахрамова Ойсулув Нуруллаевна

Самарқанд шаҳар МТМ Олий маълумотли психолог тарбиячи

Аннотация: *Олинган назарий ва эмпирик маълумотларга асосланиб, ўйин фаолияти орқали мактабгача ёшдаги болаларнинг когнитив соҳасини ривожлантириш дастурини ишлаб чиқиш ва синаб кўриш.*

Калит сўз: *Мактабгача ёшдаги болалар, педагогика, психология, когнитив.*

КИРИШ

Когнитив соҳа инсоннинг ижтимоий аҳамиятга эга сифати бўлиб, хаёт фаолиятида шаклланади. Когнитив соҳа ҳодисаси ўрганишнинг муҳим омилларидан бири сифатида кўплаб олимларнинг эътиборини тортади. Ушбу тушунчанинг моҳияти ва мазмунини очиб бериш учун “когнитив соҳа” атамасига илмий таъриф беришдан бошлаймиз. Психология ва педагогиканинг энциклопедик луғатига кўра, когнитив соҳа "когнитив жараёнлар: сезги, идрок, хотира, фикрлаш, тасаввур". Ушбу таърифнинг синоними когнитив соҳасидир. Бу ёш боланинг билиш фаолияти ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, мактабгача ёшдаги болаларда атрофдаги оламнинг бирламчи қиёфаси туғилади. Дунё қиёфаси инсоннинг когнитив соҳасининг пайдо бўлиши, ривожланиши ва фаолияти жараёнида шаклланади ва мавжуд бўлиб, биз уни инсоннинг нормал ва тўлақонли интеллектуал ва ҳиссий мавжудлигини ва ривожланишини таъминлайдиган мураккаб шаклланиш деб ҳисоблаймиз.

Мактабгача ёшдаги болаларда билиш имкониятлари амалда чегара билмайди. Қизиқувчан бола ота-оналар ва ўқитувчиларнинг тез-тез бериладиган саволлари ва тушунарли жавоблари туфайли ўз маълумотлар базасини ошириш ташаббускори ҳисобланади. Фаол болалар катталар ва тенгдошлар билан мулоқот қилиш орқали, шунингдек бошқалар тажриба ва ҳаракат қилиш имконини берадиган даражада тажриба орқали ўрганадилар.

Аммо мактабгача ёшдаги боланинг когнитив соҳасининг ривожланиш хусусиятлари шундан иборатки, билишга қаратилган ақлий жараёнлар асосан ихтиёрий эмас. Ҳар томонлама ривожланиш учун ота-оналар ва ўқитувчилар боланинг эътиборини, қизиқишини ва фаоллигини йўналтиришлари керак. Бу нафақат мактабгача таълим ташкилотларидаги ривожланиш дарсларида, балки болалар билан кундалик мулоқотда ҳам қўлланилиши керак.

Хорижий олимларнинг фикрига кўра "Ривожланаётган муҳит" тушунчаси Жорж Равен томонидан компетенцияни ривожлантириш майдони сифатида киритилган. "Бундай муҳитда, – Ж. Равеннинг фикрича, “одамлар ўзларини қизиқтирган мақсадлари сари интилиш ва уларга эришиш жараёнида ўз

малакаларини ривожлантириш имкониятига эга". Атроф-муҳит болалар фаолиятини бойитиш манбаи бўлиши керак. Мактабгача таълим ташкилотида (кейинги ўринларда болалар боғчаси деб юритилади) бўлган биринчи кундан бошлаб барча болалар қувончли муҳитга муҳтож. Тўлиқ болалик - бу ўзининг шахсий ҳудуди, ҳар бир боланинг ёши, қалби ва интилишларини тушуниш, яхши қўрган нарсалари билан жиҳозланган жой. Тўғри шароитларда, ўқитувчининг раҳбарлиги остида, бола бу маконнинг дизайнерига айланади.

Гуруҳдаги мавзуни ривожлантирувчи муҳит динамик бўлиши болаларнинг индивидуал хусусиятларига, йил вақтига ва ўрганилаётган мавзуларга қараб ўзгариши керак. У болаларнинг бир вақтнинг ўзида ўз хоҳиши ва манфаатларига кўра турли хил фаолият турлари билан шуғулланиш имкониятига эга бўлиши учун болалар учун ишлаб чиқилган дастурлар, таълим ва тарбиясига қараб маълум марказларни (бурчаклар, зоналар) яратишни таъминлаши керак (расмларни кўриш, ўйланг, машқ қилинг ва ҳақозо), шунингдек ўз хоҳишига кўра, бир фаолият марказидан иккинчисига, тинч фаолиятдан фаолликга ўтинг.

Гуруҳ хоналари болаларнинг бўйи бўйича жиҳозланган бўлиши керак ва барча ўйинчоқлар ва материаллар сертификатланган бўлиши керак. Гуруҳ хоналарининг майдонига, болаларнинг эҳтиёжлари ва қизиқишларига, уларнинг афзалликларига қараб, ўқитувчининг ўзи болалар сонини (марказлар, зоналар, бурчаклар), уларнинг жойлашиши ва уланиш майдонини белгилайди. Маълумки, бўш ва рангсиз мавзули ўйин муҳити болаларга салбий таъсир қилади, бу эса ўз навбатида шахснинг ривожланишини "секинлаштиради". Мавзу муҳитининг ҳаддан ташқари тўйинганлиги ҳам болаларнинг руҳий ҳолатига салбий таъсир қилади.

Фақат вақти-вақти билан такрорланадиган, юқори даражада ўзгарувчан ва қизиқишни қондирадиган ташкил этилган объект-ўйин муҳити ривожланаётган таъсирга эга бўлиши ва болаларнинг ақлий жараёнларини фаол когнитив фаолиятга ундаши мумкин.

Бошланғич мактабгача ёшдаги болалар жуда ҳаракатчан, шунинг учун бўш жой эркинроқ бўлиши керак ва спорт жиҳозлари билан бурчак учун жой ажратилиши керак. Бундай ўйин хоналарини ўзгартириш учун ўқитувчилар турли хил "ҳаракат" йўлларини яратадилар. Турли машқларни бажариш: юриш, эмаклаш, тўсиқларни енгиб ўтиш.

Ролли ўйинлар кичик ўрта ёшга хосдир. Ушбу ўйинларнинг ўзига хос хусусияти - умумий ғояни ўйноқи тарзда қайта тиклайдиган ўринбосар объектлардан фойдаланиш, масалан, сиз конструктордан торт ясашингиз ва уни кўғирчоққа беришингиз мумкин. Ўйинлардаги бундай ўзига хослик болаларнинг интеллектуал ривожланишида катта рол ўйнайди, тасавури ривожланади. Ўрта мактабгача ёшдаги болалар ҳам тилга қизиқиш билдирадилар ва шунга кўра, ўйин фаолияти ҳар хил дидактик материаллар

билан тўлдирилиши керак: болаларга қурилиш учун турли хил қурилиш материаллари билан ўйнашга рухсат беринг, шунингдек, барча турдаги машғулотларни ўтказиш муҳимдир, болалар билан биргаликда олиб бориш мақсадга мувофиқ бўлади.

Катта ёшдаги гуруҳларда когнитив фаолликни рағбатлантириш керак - болаларга жумбоқларни ечишни таклиф қилиш, уларга турли энциклопедиялар ва иллюстратив нашрларни ўқиш, болалар журналларини кўриш, эртақларни такрорлаш, топишмоқ айтиш ва топишмоқларни биргаликда топиш. Ўйин хонасида сиз дидактик материал учун бурчакни танлашингиз керак, бу эса болаларга исталган вақтда ўз ўйинларини танлаш имконини беради.

Ўйин: "Сеҳрли таёқчалар сеҳргарлар қўлида"

«ТАБАССУМ» қўшма фаолият учун мотивация ва кайфиятни яратиш. Болалар айланада турадилар ва сўзларни талаффуз қиладилар, ҳаракатларни бажардилар. Мен сизнинг дўстингизман, (қўллар кўкрагига) Ва сиз менинг дўстимсиз, (қўлларингизни бир-бирингизга чўзинг) Келинг, қўлларни маҳкам ушлаймиз, (қўлларни бирлаштирамиз) Ва биз бир-биримизга табассум қиламиз. (табассум)

Хулоса: Шундай қилиб, когнитив соҳа - бу ижодкорлик, мустақиллик, фаолият жараёнида ташаббускорлик, шунингдек, муаммо ёки муаммони ҳал қилишнинг мустақил равишда топилган йўлидан тушунишлик, ўрганиш, топиш, муваффақият қувончини ҳис қилиш истагидир. Мактабгача ёшдаги болаларни ушбу когнитив соҳа бўйича кўпроқ машғулотлар ўтилса, келажакда фарзандларимиз ўқимишли ва ақилли инсонлар бўлиб етишишига ишончимиз комил бўлади.

Фойдаланган адабиётлар:

1. Прихожан А.М. Психология сиротства /А.М. Прихожан, Н.Н. Толстых. – СПб.: Питер, 2005. 5.
2. Шипицина, Л.М. Психология детей-сирот. – СПб.: Изд-во СПб ун-та, 2005.
3. Ёқубова, Д. М., & Усманова, Ш. Ш. (2021). ТАЛАБАЛАРДА СТЕСС ҲОЛАТИ ВА УНИ БАРТАРАФ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 1(3), 207-211.
4. Ёқубова, Д. М., & Усманова, Ш. Ш. (2022). БОҒЧА ЁШИДАГИ БОЛАЛАРДА БИЛИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(3), 155-161